

тим, Бојовићева заслуга није само у томе што је сјећања учесника приредио за штампу, него, рекао бих, још и више у томе што је нај- већи дио тих сјећања настао њего- вом заслугом. То је могао да оствари само страстан истраживач.

Књига Осма покрајинска конфе- ренција КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију имаће вишеструку намјену. Прије свега, она ће послужити истраживачима за употпуњавање сазнања о рево- луционарним збивањима у Црној Гори и на Косову у годинама учи

II свјетског рата. Наставницима на високим и средњим школама и студентима моћи ће да послу- жи као користан приручник. Пу- бликација ће свакако имати и ширу читалачку публику, нарочи- то из редова младих комуниста, и свих оних који прате нашу рево- луционарну прошлост. Најзад, она може да подстакне активисте ре- вуционарног покрета на нова казивања о појединим догађајима који нијесу довољно расвијетљени.

Др Радоје Пајовић

МИЛЕВА ФИЛИПОВИЋ, РАДНИЧКА КЛАСА И ОСЛОБОЂЕЊЕ ЖЕНЕ*

Титогорад 1979, стр. 93

Устаљује се пракса да се пово- дом промоције посебних издања — студија, које третирају трајно при- сутне научне и друштвене теме — организују шире расправе. Такав је случај и са књигом Милеве Фи- липовић *Радничка класа и осло- бођење жене*, која научно третира изузетно важну и сложену дру- штвену тему — еманципација же- не у савременом друштву.

Расправа о овој књизи полази од интереса који побуђује проблем еманципације жене. Ово питање изазива велику пажњу и интере- совање наше научне и политичке, па и шире јавности. Шта се збива са њиме у свијету и код нас? Како га оцјењује наша савремена наука и колики је њен допринос теорији и пракси? Какав је друштвени третман жене кроз историју и тео- рију и какав је актуелни положај жене код нас у земљи и у Црној Гори? — Све су то питања која се сама по себи намећу.

Опредјељење да се ова распра- ва води на основу и поводом књи- ге Милеве Филиповић — резултат је њенога садржаја и квалитета.

Зато ћу са задовољством прво пред- ставити аутора књиге *Радничка класа и ослобођење жене*.

Милева Филиповић је млади на- учни радник, предавач на Прав- ном факултету у Титогораду. У чи- њеници да је стекла научно звање и углед у једној посве „мушкој“ средини — треба видјети битне особине једне изузетно упорне личности. Њено одређење за овако сложену и вјечно актуелну научну и друштвену тему употпу- њује утисак о настојању „њезни- јег пола“ да и у постојећим усло- вима партиципира у позитивним друштвеним токовима у сталном процесу даљег ослобођења жене. Жао ми је што уз њен научни првенац нијесам нашао потпунију информацију од оне на страни 9, гдје пише да је ова студија прила- гођени текст магистарског рада који је Филиповићка одбранила на Факултету политичких наука у Београду 1976. године.

А сада — неколико основних на- помена о књизи.

Поред увода којим се сугерира утисак о научној оправданости и друштвеној важности предметне

* Уводно саопштење на расправи која је организована у Марксистич- ком центру ЦК СК Црне Горе.

теме, и закључка у коме су резимирани резултати истраживања — Милева Филиповић акцентира слиједећа питања опште теме: 1) друштвено-историјска условљеност радничке класе и ослобођење жене, 2) однос природног и друштвеног у бићу жене, 3) радничка класа и еманципација жене у капитализму, 4) радничка класа и еманципације жене у социјализму и 5) научно-технолошка револуција и еманципација жене. Овом књигом је писац показао да се оваквом темом може повезати прошлост са садашњашћу — било да је у питању теоријска мисао или актуелна пракса у свијету, Југославији или Црној Гори.

Студија *Радничка класа и ослобођење жене* је прије свега показала како се овом проблему прилазило у различитим историјским епохама и срединама. Обећавајући свој угао гледања, М. Филиповић већ на самом почетку људске цивилизације и своје студије оспорава ваљаност тврдње да није било ропства жене у првобитној заједници и закључује: „Ми мислимо да су жене и тад биле робови...“ (стр. 34). Своју тврдњу поткрепљује податком „да у синдијазмичкој породици, која је карактеристична за нижи ступањ варварства, постоји *отмица и куповина жене*“ (35). За квалификацију односа хришћанства према жени понуђена нам је дефиниција француске списатељице Симон де Воаоје: „Као што је црква потчињена Христу, тако треба да буду потчињене у свим стварима жене — мужу“. Истим аутором и начином објашњен је положај жене у феудализму: „Ова ратничка цивилизација има за жену само презир“. (18). У објашњењу положаја жене у капитализму служи се Жан Жак Русоо: „Жена је створена да се даје човјеку и да подноси његове неправде“. Наводећи мисао Огиста Канта да жена „не би могла ући у конкуренцију са човјеком — ни управљање ни образовање јој не одговарају“ (18), Филиповићка у полемичком тону закључује: „Не бисмо могли са сигурношћу тврдити да су оваква Кантова схватања

улоге жене увијек страна и нашем друштву, да не говоримо о капитализму“ (18).

Продубљујући ове познате ставове о положају жене у друштву, она иде даље када закључује: „Било да су припадале експлоатисаним или експлоататорским класима, жене су биле потчињене мушкарцу у кући“ (18). У истом контексту изводи оригиналан и дискутабилан закључак да је „женино ропство прво и најдуже, трајно...“ (18).

Све до појаве пролетаријата, жене се објективно нијесу бориле за своје ослобођење. Њихов улазак у материјалну производњу означио је излазак на тежак пут борбе за ослобођење. То значи да „Појавом радничке класе на друштвеној сцени почиње историјско ослобођење женског пола свјетских размјера“ (21).

Путеви ослобођења жене различито су схватати у теорији и пракси. Битна су два основна правца: феминистички и класно-револуционарни. Они се међусобно разликују и по теоријским поставкама и приступу проблему и по схватањима о путевима борбе за остварење равноправности жене.

Док је феминистички покрет заступао идеју да се положај жене може парцијално ријешити и у оквиру капиталистичког друштва, класно-револуционарни приступ овом питању почива на учењу класика марксизма — да борба за ослобођење и равноправан положај жене мора бити саставни дио борбе радничке класе против експлоатације и неправедних друштвених односа капиталистичког система, а за стварање социјалистичког друштва. Тај став је даље разрадио Лењин, који је још 1918. рекао да „нема друштвеног преображаја без активног учешћа жена у њему“.

Бројним подацима о положају жене у социјалистичком свијету и компаративном анализом са њиховим стањем у капитализму — провјеравају се теоријске поставке о предности социјализма у рјешавању положаја жене. Процент запослених жена у већини соција-

листичких земаља износи преко 40 и практично је недостигнут и код индустријски најразвијенијих капиталистичких земаља. Конкретније речено, у Румунији је 48,1%, Пољској 46,7%, Бугарској 45,7%, СССР 45,3%, ЧССР 42,3%, Њемачкој ДР 41,3%, Мађарској 42,3%, Албанији 36,3% — а у САД 33,9%, Јапану 35,2%, Великој Британији 32,9%, Француској 28,0%, Аустрији 30,3% Њемачкој СР 30,0% итд.

Историја нашег револуционарног радничког покрета потврдила је исправност Лењиновог гледања на пут борбе за ослобођење жене и њену равноправност у друштву. Од свог оснивања 1919. године КПЈ је „укључила у свој политички програм и организовану акцију — борбу за ослобођење жене“ (62). На Петој земаљској конференцији КПЈ октобра 1940. године закључено је „да рад међу женама не буде област у којој ће да раде само жене, већ да се на том подручју ангажује цијела Партија“ (63). У разним акцијама које су допринијеле побједи у НОР-у и револуцији 1941—1945. учествовало је око 2.000.000, а у јединицама Народно-ослободилачке војске Југославије борило се око 100.000 жена. Око 25.000 жена дало је живот за слободу. Рањено их је око 40.000, а 3.000 је остало тешки инвалиди. Још док је рат трајао око 2.000 жена добило је официрске чинове. Партизанску споменицу 1941. добило је 1.900 жена, а Орден народног хероја 92 жене. Револуција је осоколила и освијетлила нашу жену. Из ње је она изашла дубоко свјесна своје снаге и својих права. Побјеђена је илузија да су сва права у рату извојевана и овладано је сазнањем да, због објективних тешкоћа, жена и даље мора водити борбу за своју истинску равноправност и еманципацију.

Говорећи о актуелним проблемима положаја жене у нашој земљи Тито је рекао:

„У развоју социјалистичких друштвених односа послје рата — дошло је до битних промјена и у погледу положаја и улоге жене, чији значајан допринос није изостао ни у једној области живота.

Колико се само повећало њихово учешће у привреди и друштвеним службама најбоље говори податак — да данас једну трећину свих запослених у земљи чине жене. Још је значајније од тога да су то, у све већем броју, генерације школованих жена, што још више доприноси њиховој радној и друштвеној афирмацији“.

У објашњењу резултата еманципације жена у нашој земљи Филипковића се служи најразноврснијом документацијом, укључујући и своје стручно организоване и спроведене анкете. Њена разматрања полазе од уставног начела да „рад и резултати рада одређују материјални и друштвени положај човјека на основу једнаких права и одговорности“ (50), у коме су основни принципи равноправност мушкарца и жене дати заједно као дио општих права, слободе и дужности човјека, или још шире — као дио самоуправних односа. Они иду даље преко тумачења тих ставова у различитим срединама и на основу тога утврђене политике која се огледа и кроз лепе законодавне и друге нормативне регулативе, па све до реализација тих ставова и те политике на одређеном историјском и географском подручју.

Драгоцјени су подаци који говоре о ванредно значајним резултатима постигнутим у еманципацији жене у нашој земљи. У односу на 1940. годину укупна запосленост је порасла за 4 пута, док је запосленост жене порасла више од 7 пута. Стопа раста упослености у задње двије деценије код жена је износила 5,8%, а код мушкараца 3,8%. Док је 1940. године било 57% неписмених жена, данас и готово сва женска дјеца завршавају основну школу. Школске 1973/1974. средње школе је похађало 45,1% женске дјеце, више школе 45% и високе 40,3% женске омладине, што значи њихову практичну изједначеност са мушком дјецом и омладином. А колико јуче, односно школске 1897/98, на Великој школи у Београду су међу 488 студената биле само „22 госпођице“. И даље: број мушкараца са највишим академским звањем — докторатом

1974. године порастао је за 6 пута у односу на 1939. годину, док то повећање код жена износи преко 20 пута.

И многи други подаци, који чине богатство и вриједност овога рада, у функцији су оцјене да су у нашој земљи отворени процеси еманципације жене и да они воде даљем њеном ослобођењу у заједништву са борбом радничке класе.

Анализа свих тих података, које Филиповићка педантно пробира и коректно изводи, наводи на закључак да су ови отворени процеси негдје бржи и потпунији, а негдје спорији и једноставнији. То често зависи и од субјективних фактора и још увијек недовољно изграђене свијести жене. Управо тако треба схватити да је од 1.479 анкетираних запослених жена 47,5% сматрало да жена треба да буде само мајка и домаћица, док 51,3% сматра да жена треба да буде (поред тога) и упослена. Оба ова правца и схватања је могуће документовати и другим подацима о присутности жене у чланству политичких организација, у скупштинским тијелима, затим кроз призму личног дохотка упослене жене, право на рад, феминизацију појединих привредних грана, па и у области обрзовања итд.

У контексту општег, појединачног и посебног драгоцјени су подаци о положају жене у Црној Гори. Још у вријеме одржавања Пете земаљске конференције КПЈ, октобра 1940. године, Тито је говорио да у Црној Гори постоји веће разумијевање за положај и улогу жене у радничком покрету, него у многим другим, иначе развијенијим срединама. Жене Црне Горе су прве од свих у земљи избориле право гласа. Било је то јула 1941. године. Први пут у нашој историји жене су биране за посланике партизанског парламента 1943. године. У његовом првом ратном сазиву било је 7 жена — народних посланика.

Тај процес еманципације жене у нас убрзан је послје ослобођења 1945. године. У структури становништва Црне Горе жене учествују са преко 50%. Процент запослених жена 1974. године био је око

28, што је мање од југословенског просјека, који је тада износио 30,7. Међутим, број упослених се повећавао и 1978. већи је 13,5 пута него одмах послје рата, док је код мушкараца то повећање било 11. Од преко 115.000 запослених у Црној Гори — преко 36.000 су жене, што чини 31,6%. А што је, како смо видјели, више него у Француској, СР Немачкој или Аустрији. Политика запошљавања је повезана са политиком школовања. Данас је у Црној Гори међу студентима више од 40% дјевојака. У посљедњих 12 година међу докторима наука и магистрима имали смо 23% жена.

Поред општих позитивних кретања у еманципацији жене у Црној Гори, још увијек имамо доста негативних или отежавајућих чинилаца. Да наведемо неке од њих:

— имали смо „Нашу жену“ од 1944. године. Укинули смо је 1978. године, три године након Међународне године жена — када смо преузели конкретне обавезе у смислу даљег побољшања друштвеног положаја жене;

— не спадамо у републике и покрајине са најповољније ријешеним породилским одсуством;

— још увијек је велики број незапослених жена, а мало их се школује уз рад;

— због материнства се жене нерадо примају у радни однос. Има примјера да се мушкарцима даје предност чак и у јавним конкурсима;

— дјечје јаслице могу да прихате само 1,5% дјете до 3 године, а вртићи 9% дјете од 3 до 7 година;

— жена је и данас мање плаћена за послове исте вриједности и сложености;

— у политичком животу жена још нема адекватну улогу. Готово да и немамо случаја да жена руководи привредном организацијом. У 1969. годин имали смо 9 жена — посланика Скупштине СР Црне Горе, или само 2 више од броја жена у партизанском парламенту 1943. године итд. итд.;

— у великом броју жене одлазе у инвалидску пензију због лоших услова рада.

Многе од ових констатација нијесу нове. Поновљене су, јер су аргументи нови и увјерљиви. Ради се, дакле, о питањима која имају шири друштвени значај и траже ширу друштвену акцију.

На крају желим да подвучем да је Филиповићка остала досљедна основном концепту — да нема слободe без слободe рада и да је рад први и прави корак ка ослобођењу жене. Жене не желе да остваре за себе било шта осиромашујући други пол, већ само заједно са њим. Али је исто тако занима гдје се састају а гдје разилазе путеви ка слободи радничке класе и жене. Она, даље, сматра да су необично важни организовани облици дјеловања жене, који могу бити чак и пресудни за њен свеукупни друштвени преображај. При томе Филиповићка не дефинише — који би то и какви могли бити организовани облици и методи дјеловања жене. Уосталом, у предметном штиву отворене су и неке друге дилеме, које могу бити тема шире расправе и даљих истраживања:

— да ли је питање ослобођења жене могуће свести на класни проблем и да ли га оно превазилази;

— да ли се и у којој мјери у борби за ослобођење жене запоставља биолошка конституција човјека и жене, односно може ли се жена ослободити својих биолошких функција — да рађа дјецу и да их доји;

— да ли положај жене у породици рјешавати новим положајем породице, подруштвљавањем одгоја дјецe или једноставним разарањем породице.

Поред ових општих дилема, више теоријског карактера, реално би било очекивати да се расправа води и о неким конкретним питањима наше свакидашњице;

— колико је скраћивање радног времена услов за превазилажење неких неједнакости у положају жене;

— да ли признавање рада жене у породици (домаћинству) — за што би имала доходак и старосну пензију — значи одређени вид социјалне бригае друштва о жени, што не води ка њеном ослобођењу;

— да ли су ваљани разлози који нормативно доводе жену у Црној Гори у евидентно неповољнији положај од жена у другим регионима земље.

За почетак расправе евидентирали смо доста тема и дилема, од којих свака за себе може бити довољно изазовна.

У нашим условима пут ка већој еманципацији жене води преко скраћивања оног празног хода од нормативног до стварног, јер су наша уставна и политичка одређења довољно јасна и револуционарна. Конкретније речено, није у питању тражење права, јер су она одавно јасна, већ је проблем у њиховој реализацији.

Без обзира на неке наговјештене примједбе и евентуалне замјерке, које, без сумње, може да изазове књига М. Филиповић, увјерен сам да ће она послужити као добра основа за ову расправу. И даље: она је већ покренула низ питања о којима не морамо имати иста мишљења. Као таква, постаћи ће на даља истраживања о положају жене овог поднебља и тако допринијети изналажењу нових рјешења даље еманципације жене у Црној Гори. У свему томе видим значај ове књиге и признање М. Филиповић.

Др Зоран Лакић